

KRÖNIKA

Först Italien, sedan Tyskland, vem står näst på tur? Att partistaten krisar blir allt tydligare, skriver Anders Björnsson.

En onödig klass

Det ser ut som en kris för de ledande partierna, men det handlar otvetydigt om en statskris. De politiska partierna har inte bara blivit delar av statsapparaten – i förbundsrepubliken finns en hel lagstiftning om partier – utan de är i så gott som hela Västeuropa de viktigaste statsorganen, som har ställt parlament och domstolar åt sidan och lagt under sig regering och förvaltning. Om så ledande partiföreträdare gör saker som de inte får göra, som Craxi och Andreotti, som Kohl och Clement, drabbat det inte bara deras utan också statens vandell och funktion. Det är inte primärt en fråga om vilket eller vilka partier som sitter på taburetterna. Inte heller om maktmissbruk, även om det är tydligt att det i det italienska fallet har förekommit, långt utöver gränsen för vanlig småkorruption.

Partierna upprättar tillsammans, eller var för sig, ett egendomsförhållande till den offentliga makten. De försörjs av statliga medel. De förser staten med funktionärer. De använder staten inte för att styra landet utan för att genomföra programtsatser, vilka tar form av skrivningar i budgetpositioner som i sin tur avlastar partierna bördan att bedriva eget intellektuellt arbete.

PARTIERNAS ROLL FÖR den fria åsiktsbildningen är numera minimal. Den har, som statsvetaren Bo Rothstein påpekar i Moderna Tider, oktober 1999, övertagits av traditionella eller specialinrättade förvaltningsmyndigheter, vars chefer nästan alltid är avstutna politiker (Agneta Dreber, Andreas Carlgren, Inger Ohlsson, Joakim Ollén). Partistaten är en kollektiv entreprenör och partiernas uppgift i första hand att leverera kompetens och kvalitet till handhavandet av de offentliga sysslorna, som har svällt över alla bräddar i takt med att det offentliga har gjorts till partiernas domän. Systemet var funktionellt och progressivt så länge leveranserna fungerade, så länge den politiska kadern ägde kvalifikationer som var överlägsna den professionella, partineutrala byråkratins.

Gustav Möllers välfärdssapparater gav den långväga praktikern företräde framför den glosögde regelutvecklaren och förde in ett moment av snabbhet och smidighet i förvaltningen. Det var vad som krävdes för att arbetsmarknads- och bostadspolitikerna efter Andra världskriget skulle få luft under vingarna. Men när förvaltningsuppgifterna som sådana upphöjdes till "politikområden", föll medborgarinflytandet som en sten och rekryteringsbasen till de politiska ämbetena krympte. Den politiska klassen blev självrekryterande – ett klassiskt krisfenomen.

KAN MAN HA en demokratisk stat utan partier? Naturligtvis. Statsorganen behöver inte befolkas av funktionärer för att folkviljan ska komma till uttryck. Partier, en form av medborgerlig självorganisering, är viktiga för opinioners uppkomst – och i det avseende borde de vitaliseras.

Men partistaten är inte historiens slut- eller höjdpunkt, lika lite som krigarstaten eller ämbetsmannastaten var det. Dessa statsystem kunde avvecklas utan att tillgången på officerare och civil-ämbetsmän upphörde. Partistatens försvinnande kommer inte heller att leda till att partierna försvinner, men deras uppgifter blir annorlunda, mer genuina och renodlade.

Globalt organiserade professioner sätter redan i dag sin prägel på strukturer som innehar faktisk statsmakt. Vad är EG-domstolen om inte den juridiska professionen i rollen av lagstiftare? Motmaktens ansikte kommer säkert inte att ha en Göran Perssons drag.

8 februari 2000
ANDERS BJÖRNSSON

Lenin talar till folkmassorna när ryska revolutionen bryter ut 1917. Trotskij (t h om talarstolen i uniformsmössa) byggde upp Röda armén, vilken starkt har påverkat den ryska ekonomin genom åren.

Den röda kolossen

Modern historia

Lennart Samuelson
Röd koloss på larvfooter.
Rysslands ekonomi i
skuggan av 1900-talskrigen
SNS Förlag, 1999

Benny Andersson funderar över om Olof Palme trots allt kunnat få rätt, om avspänningspolitiken hade lanserats tidigare.

1989 föll muren och det kalla kriget tog slut. Men vad var det som föll? Kommunismen? Eller ett totalitärt system, rotat i flerhundraåriga ryska traditioner?

I takt med att de sovjetiska arkiven har gjorts tillgängliga har en mer sammansatt verklighet börjat avteckna sig. Ett pionjärverk har skrivits av en svensk forskare. I RÖD KOLOSS på LARVFOOTER hävdar Lennart Samuelson att de sovjetiska ledarna präglades av föreställningar om militära hot.

DET HAR SAGTS förr, men Samuelson hävdar att man förut har koncentrerat sig på den sovjetiska militärbudgetens storlek. Det militära inflytandet var mer omfattande än vad som framgår av budgeten, men strukturellt och oätkomligt vid konventionell analys. Hans synliggör det med två paradoxer. Varför undervärderade omvärlden Sovjetunionens militära styrka på 1930-talet och varför övervärderades dess ekonomiska styrka under efterkrigstiden?

Kollektiviseringen av jordbruket i slutet av 1920-talet anses vara ett sätt att lösa försörjningen. Men arkiven visar att man redan från början tog militära hänsyn. Det gällde att bygga upp sin styrka inför det förväntade nya kriget.

Bolsjevikernas dilemma var landets efterblivenhet. Hur skulle de kunna bygga upp en rustningsindustri med kapacitet för ett framtida krig? När Michail Frunze 1925 efterträdde Trotskij och fick ansvaret för att reformera armén lanserade han därför slagordet "militarisering". Varje fabrik skulle på kort varsel kunna ställa om till krigsproduktion.

I Charkov, Stalingrad och Tjeljabinisk byggdes stora traktorfabriker. Det har setts som uttryck för Stalins teknikfixering. Men i arkiv-

materialet framstår de "militära skälen – att snabbt kunna ställa om till produktion av stridsvagnar – som avgörande. Traktorn var, åtminstone delvis, en kuliss för pansarvapnet, som Röda armén – före tyskarna – tillmätte den största betydelse. Andra nya, stora industrier var redo att under krigstid producera ammunition, artilleri och flygplan.

Militariseringen av den röda ekonomin kompenserade i någon mån de katastrofala följderna av topphuggningen av Röda armén och avgjorde så småningom kriget mot Tyskland. Det en missgrepp utspäddes det andra. Det hindrar inte att den sovjetiska militariseringen styrdes av falska föreställningar om de kapitalistiska staternas mobiliseringsförmåga.

I SJÄLVA VERKET lät stater som Frankrike och England sin militära kapacitet och planering förfalla under mellankrigstiden. Tredje riket rustade, men den sovjetiska militära underrättelsetjänsten överskattade omfattningen. I slutet av 1930-talet trodde den att Tyskland hade 5 000 stridsvagnar i bruk och en potentiell krigstida produktion på 48 000 per år. Det är orimliga siffror om vi känner till att tyskarna vid anfallet mot Frankrike 1940 förfogade över cirka 2 000 stridsvagnar och inför Operation Barbarossa 3 400.

Gosplan försvarsavdelning agerade efter denna hotbild. Tredje femårsplanen angav en årsproduktion på 35 400 stridsvagnar år 1938 och 60 775 år 1942. Ungefär hälften så många tillverkades, till viss del på grund av det tyska anfallet 1941. Förberedelser av denna omfattning måste förstås få stora följder för det ekonomiska och sociala livet.

Liknande felslut präglade också efterkrigstidens ekonomiska politik. Samuelson skriver:

Systemets bisarra logik bestod i sovjetledningens krav på att upprätthålla en ständigt hög ekonomisk krigsberedskap. Underlaget för dess kalkyler i global skala, i kraftmätningen mot USA, förordade efter hand förankring i USA:s faktiska förmåga till vapenproduktion i händelse av krig. Därför tog Sovjetunionen alltför stora resurser i anspråk för den förväntade militära kraftmätningen.

Den sovjetiska tillväxtmodellen med dess avsaknad av marknadspriser och betoning på den tunga industrin var en följd av dessa prioriteringar. Ju större militär beredskap, desto svårare missförhållanden i ekonomin.

MILITARISERINGEN FÖRHINDRADE, enligt Samuelson, alla försök att reformera systemet. Den omöjliga försöket att införa marknadsprissättning under 1960-talet. Gorbatsjovs planer på att ställa om delar av försvarsproduktionen till civil produktion misslyckades, därför att partiets ledning inte kände till den strukturella militariseringsens omfattning. Partiledningen kunde heller inte ifrågasätta de dåligt underbyggda hypoteserna om USA:s och Natos ekonomiska krigsberedskap.

"Socialismen i dess ryska 1900-talsform blev mer ett militärt företag än enbart ett samhällsordnande", konstaterar Samuelson.

Den naturliga följdfrågan lyder: Är kommunismen krigsbered. Eller tvingades den bli det av omständigheternas makt? Var hade de överdrivna föreställningarna om kapitalistländernas militarisering sin grund? Samuelson svarar med en schablön. I marxismens idéer om klasskamp i internationell skala.

DET FINNS EN annan förklaring. Enligt Lenin hade kapitalismen i och med att den övergick i "imperialisismens epok" vid slutet av 1800-talet förlorat sin utvecklingsförmåga. Förtätningsvis kunde den bara fungera genom expansion och krig. Han förutspådde att de kapitalistiska staterna skulle militariserats och fascistiseras. Alla resurser skulle mobiliseras i (den omöjliga) uppgiften att hålla kapitalismen flytande ännu en tid.

Lennart Samuelsons bok öppnar nya vägar för studiet av Sovjetunionens utveckling. Varför ändade till exempel Christjovs tövader och Koxgypns fortsatta reformförsök på 1960-talet i Brezjnevärens istid? Under 1960-talet hävdade Pentagon att ryssarna hade ett nukleärt överläge, det fanns ett "missile gap". Hjälpte denna kampanj en konservativ falang att återta greppet om Kremli? Hade Willy Brandts och Olof Palmes avspänningspolitik kunnat öppna för en annan utveckling om det hade kommit tidigare?

BENNY ANDERSSON